
Osebna refleksija ob 50. obletnici obstoja Pedagoškega inštituta

Bogomir Novak

Leta 1985 sem zamenjal službo. Prenehal sem biti profesor za filozofijo in samoupravljanje s temelji marksizma na Gimnaziji pedagoške smeri v Ljubljani in sem postal raziskovalec za področje vzgoje in izobraževanja na Pedagoškem inštitutu. Ta prehod ocenjujem pozitivno, čeprav so nekateri menili, da gre za moj zmotni korak. V medijih se je pojavljala diagnoza, da je Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja »bolnik pred smrtjo«, saj je v novinarskih očeh »iz njega molela strupena zel«. Ideološki pritiski so bili kar najmočnejši na inštitutu, ker je bil tu odklon od trde partijske linije največji. Razliko med mehkim vodenjem ravnatelja Gartnerja na gimnaziji in trdo roko dr. Renate Mejak na Pedagoškem inštitutu ocenjujem kot razliko med komaj zaznavno in izrazito, antagonistično konfliktno izključujočnostjo do drugače mislečih. Kot je znano, je dr. Mejakova odstopila z mesta direktorice Pedagoškega inštituta, ker razmer ni več obvladala.

Imanentna pedagoško-politična spornost se je pokazala že ob odstopu dr. Franca Pedička z direktorskega mesta v l. 1971 zaradi njegovega referata na blejskem zasedanju pedagogov. Vloga sedaj že preminulega dr. Pedička je kar dobro proučena. Kot je znano, je dr. Franc Pediček postal največje »jabolka spora« l. 1971 zaradi pejorativnega referata na drugem kongresu pedagogov »Vzgoja kot družbena funkcija«. Po mojem prihodu na inštitut mi je dr. Pediček kot lojalni osebi za domačo nalogo zadajal recenzije njegovih na novo izdanih knjig. Dejstvo, da je imel dr. Franc Pediček na kolokviju Pedagoškega inštituta o vsestransko razviti osebnosti referat proti VRO, ni nikogar več ogrožalo. Inštitut se z dr. Francem Pedičkom v tistem času ni v celoti identificiral. V nov konflikt je prišel z uredništvom Sodobne pedagogike zaradi objave provokativnega članka o paradigmah slovenske pedagogike.

Dr. Zdenko Medveš je dosegel, da je članek kljub razcepljenosti pedagoških duhov vendarle izšel. Stalna komunikacijska referenca dr. Pedička je bil pedagoško orientiran industrijski psiholog g. Benjamin Jurman. Getoizacija, kot jo dr. Franc Pediček sam imenuje, je bila začasna, čeprav jo je sam imel v spominu kot stalno nočno moro. V poznih letih je dočakal rehabilitacijo. V politiki pa mu je dr. Drnovšek l. 2005 podelil drugo nagrado za njegove zasluge. L. 2007 je bil sprejet za častnega člana Društva katoliških pedagogov, posthumno mu je po njem imenovani Inštitut dr. Franca Pedička priredil simpozij o njegovem delu in v l. 2013 je izdal zbornik referatov in vseh, ki so o njem v spomin nanj kaj napisali.

Omenjena spornost je na manifestni ravni rezultat ponesrečenega stika med stroko in politiko, ki se pojavlja v časovno nepredvidljivih rokih. Spornost ima pozitivne in negativne strani. Po prihodu dr. Darka Štrajna na mesto direktorja l. 1986 so se sprti duhovi sčasoma toliko konsolidirali, da je inštitut produciral pomembne rezultate. Nevarno je bilo, da spori onemogočijo raziskovalno delo. Seveda se duhovi niso »konsolidirali« sami od sebe. Subjektivna tarnanja v zgornji kofetarni niso rodila novih smernic za razvoj inštituta. Pokazalo se je, da je za nekatere zgolj raziskovanje (full time job) nesprejemljivo, ker želijo postati tudi profesorji na univerzi. Dr. Štrajn je v vlogi direktorja (1986–92) za raziskovalce uvedel možnost dela na domu (sociološko: tele-delo). Ob koncu Jugoslavije so se plače na inštitutu kar najbolj znižale. Po osamosvojitvi Slovenije so začele plače spet rasti. Pred osamosvojitvijo Slovenije je bilo na inštitutu vključno z menoj približno polovico magistrov in polovico doktorjev, po osamosvojitvi pa smo začeli prevladovati doktorji.

Pedagoški inštitut je vedno ustvarjal veliko količino znanstvenih in strokovnih tekstov, se udeleževal znanstvenih in strokovnih simpozijev, kritično posegal v javno družbeno-politično dogajanje. Za produktivnost znanstvene proizvodnje je dobil inštitut ob svoji 40. obletnici obstoja za svoje raziskovalne uspehe v času direktorovanja dr. Pavloviča plaketo mesta Ljubljane na dan osvoboditve 9. maja 2006 in po kriterijih Agencije za raziskovalno dejavnost se je leto prej (2005) uvrstil med prve raziskovalne skupine v Sloveniji. Na PEI se je ustanovila programska skupina Edukacijske raziskave l. 1999. Vrsto let jo je vodil dr. Darko Štrajn.

Moja subjektivna videnja dogajanj na inštitutu so seveda precej okrnjena, zato jih bom le na splošno opisal. Manjka nam samokritičnih uvidov in modrosti od znotraj. Vsak najbolj ceni lastno mnenje, manj pa se ozira na druge. Ljudje na položajih štejejo ali bolje rečeno minimalizirajo vrstice v znanstvenih poročilih drugih, precenjujejo lastna mnenja in podcenjujejo ali sploh zanemarjajo druga, dolgovezijo s svojimi nikoli končanimi zgodbami, pri poslušanju drugih pa se hitro umaknejo, nenehno citirajo

sami sebe (kaj sem že vse komu rekel), ponašajo se kot Prokrusti, ki nekatere subjekte pripeljejo in druge odpeljejo iz projekta ali inštituta.

V obdobju mojega raziskovanja so bili na inštitutu naslednji direktorji: dr. Renata Mejak, dr. Darko Štrajn, dr. Janez Justin, dr. Zoran Pavlovič, dr. Dejan Hozjan in dr. Mojca Štraus. Zdi se mi, da sta bila dr. Renata Mejak in dr. Dejan Hozjan najbolj nekompatibilna s t. i. kolektivno zavestjo raziskovalnih sodelavcev ne glede na to, da je zastopala dr. Renata Mejak ortodoksno levo, dr. Hozjan pa ortodoksno desno politično opcijo. Dr. Hozjan je bil na štiri oči kar prijazen sogovornik, brž ko pa je nastopil pred kolektivom sodelavcev, se mu je »stemnilo pred očmi«. Zaporedja sej znanstvenega sveta ni samo preoštevilčil, ampak jih je po prvih sejah do konca tudi bojkotiral. Dr. Mojca Štraus (v. d. 3 leta in direktorica 4 leta) je že brez feministične intervencije uveljavila mehki ženski slog vodenja, ki je za polstoletno zgodovino inštituta brez precedensa, vendar pa je zaradi zadnjih konfliktov z »odločilnimi notranjimi dejavniki« sestopila z mesta direktorice na mesto raziskovalke.

Po skoraj treh desetletjih delovanja v znanosti je moj odnos precej bolj realen, kot je bil na začetku kariere. To pomeni, da bi bilo treba spremeniti nekatere sintagme. V znanosti ni šlo za nacionalno prestižno dejavnost v pričakovanem, ampak prej v problematičnem smislu, podobno kot pri poznanstvenju družbe ali družbi znanja. Životarjenje v raziskovalni dejavnosti ima tisoč obrazov nesreče. Zakaj? Ker je v bistvu tragično. Štirje moji kolegi so prezgodaj umrli še v času delovnega razmerja: mag. Jože Režonja, dr. Ivan Kosovel, dr. Janez Kolenc in dr. Janez Justin. To mi pove, da je raziskovanje težak in grenak kruh. V raziskovanju je skoraj vedno primanjkovalo denarja za financiranje projektov. Projekti so bili pogosto zavrtnjeni ali pa zgolj polovično in še manj (četrtinsko) financirani. V dolgi vrsti smo stali pred ARRS, da smo »5 minut pred dvanajsto« oddali gradiva projektov, za katere se je že vnaprej vedelo, da ne bodo sprejeti. Poznejše tehnične izboljšave (digitalni namesto ročnih podpisov direktorja) so vrste odpravile, ozkih mentalov pa niso premaknile.

Zlasti v kriznih obdobjih dr. Renate Mejak in dr. Dejana Hozjana je v boju vseh proti enemu zmanjkalo etičnosti in bontona oz. taktnosti v komunikaciji. Intelektualcem in še posebej raziskovalcem manjka uvidevanje v lastne meje družbenih angažmajev in obzirnosti do drugih akterjev. Politika pogosto ni vedela, kako naj z znanstveno sfero najbolje upravlja. Njeno poznavanje epistemoloških kriterijev in premikov znanstvenih paradigem je ostalo pod nivojem dialoške kritike. Amalgam eksaktne znanstvene frazeologije in birokratskega pikolovstva je pogojeval ekrazitne učinke. To je med drugim privedlo do zamenjave vodstva na ARRS.

Seveda so bili na inštitutu tudi svetli trenutki. Spominjam se Janzovih sindikalnih izletov v slovensko Istro, Mozirski gaj, na Cerkniško jezero, v Prekmurje. Kofetarna je delovala vsak dan, bili so pikniki, novoletne večerje, čeprav nam tega na ARRS niso šteli kot stik z gospodarstvom. Dr. Zoran Pavlovič je občasno prirejal razširjene seje znanstvenega sveta na Bledu. Proti koncu svojega mandata si je prizadeval za ponovno izvolitev v direktorja in za raziskovalca. Ker ga je desna opcija zavrnila, se je vrnil na Svetovalni center v Šiški. Kakor druge odslovljene osebnosti se je tudi on znašel v novi službi.

Poskus »ukinjanja« Pedagoškega inštituta v smislu združevanja z drugimi štirimi edukacijskimi ustanovami je v l. 2012 je pod ministrom dr. Žigo Turkom vodila državna sekretarka ga. Mojca Škrinjar. Zaradi nasprotovanja javnosti Janševi desni opciji je le-ta morala odstopiti mesto drugi levosredinski, ki jo je zastopala Alenka Bratušek. Za nas se je učinkovito zavzel sedaj že pokojni direktor Deutsche Institut für internationale pädagogische Forschung (DIPF) v Frankfurtu dr. Wolfgang Mietter. Tako je projekt združevanja institucij padel v vodo. Sklicevanje na racionalno varčevanje s finančnimi sredstvi ni doseglo javnega konsenza. Vlada je z nami v zgodovini inštituta večkrat kaj privarčevala. Med drugim tudi z ukinitvijo izhajanja revije Raziskovalec. Očitno politika mentalno in finančno ni mogla upoštevati potreb in želja raziskovalcev. Prav tako je zbirko lepih želja z blejskih posvetov zamrznil hladni tok nove desničarske vlade.

Nekateri so ocenjevali, da je namesto prvotnega didaktičnega inštituta postal Pedagoški inštitut filozofski inštitut. Če štejemo med tedanje filozofe poleg moje malenkosti z magisterijem prevratniškega dr. Ivana Kosovela, ki je prišel na inštitut istočasno z mano, dr. Janeza Justina, dr. Zdenka Kodeljo, dr. Evo Bahovec, ki so bili že prej, in dr. Štrajna, ki je prišel eno leto za mano in je takoj prevzel direktorsko funkcijo, potem vemo, s čim so se ukvarjali. Kot babica nove družbe se je filozofija uveljavila, ko je sodelovala pri dokumentih nove slovenske države, ki so se nanašali na državljansko in etično vzgojo (Bela knjiga, 1996). Leta 1985 je s prekucijo vzpostavljala normalno delovno klimo. Že l. 1985 je Eva Bahovec skupaj z dr. Zdenkom Kodeljo organizirala odmevni kolokvij o vsestransko razviti osebnosti (akronim VRO). Zaradi tega ji je dr. Renata Mejak grozila z izgubo službe, kar jo je trajno zaznamovalo tudi na Oddelku za filozofijo. Med filozofi, vsaj po mojem vtisu, ni prihajalo do takšne cepitve duhov kot med pedagogi. Dobil sem občutek, da je razpoložljiva filozofija obremenjena z negacijo.